

23. Hamzavî'nin *İskendernâmesi*'nin on sekizinci cildinde tasvirî fiiller¹**Gülfer BULUT²****APA:** Bulut, G. (2023). Hamzavî'nin *İskendernâmesi*'nin on sekizinci cildinde tasvirî fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 384-395. DOI: 10.29000/rumelide.1285313**Öz**

Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir araçtır. Canlı bir varlık olan dil, her toplumda zaman içinde değişime uğramaktadır. Bu değişim, söz varlığını etkilemekle birlikte aynı zamanda sözcük ve sözcük gruplarının yapım şeklini de belirler. Sözcük gruplarının anlamlı en küçük parçası köktür. Kökler, isim ve fiil soylu olmak üzere iki bölümde incelenir. Fiil kök ya da gövdelerine bazı ekler getirilerek veya birtakım sözcüklerin yan yana kullanılması sonucunda birçok yeni sözcük türetimi yapılabilir. Bu yeni sözcük oluşumları içerisinde birleşik fiiller dikkat çeker. Birleşik fiil grupları, farklı isim ve kategoride ele alınır. İfade edilmek istenen durumu nitelendirmek, detaylandırmak gibi farklı anlam katmanları oluşturmak amacıyla “fiil+zarf fiil eki ve yardımcı fiil” veya “ana fiil+yardımcı fiil” ile birlikte oluşan yapılar “tasvir” yahut “tasvirî fiil” şeklinde adlandırılmaktadır. Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan *İskendernâme*'nin on sekizinci cildini kapsamaktadır. Mensur ve manzum biçimde kaleme alınan bu el yazması eser, Ahmedî'nin kardeşi olarak bilinen Hamzavî'ye atfedilmektedir. Söz konusu metinde yer alan “tezlik, süre, yeterlik, yaklaşma ve yarı tasvirî fiil” oluşumları incelenmiştir. Yapılan literatür araştırmasında Hamzavî'ye ait herhangi bir *İskendernâme* cildinde tasvirî fiil üzerine yapılan bir akademik veriye rastlanmamıştır. Bu çalışmayla birlikte alandaki bu eksikliğin giderilerek yeni bir yazma eserdeki söz varlığını oluşturan birleşik fiil tertiplerinin de ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Dil, birleşik fiiller, tasvirî fiiller, Hamzavî, *İskendernâme***Descriptive verbs in the eighteenth volume of Hamzavî's *Iskendername*****Abstract**

Language is an important tool for communication between people. Language, which is a living entity, is subject to change over time in every society. The change in While this affects the vocabulary, it also determines the way words and phrases are formed. The smallest meaningful part of a word group is the root. Roots are examined in two groups as noun and verb noble. Many new word derivations can be made by adding some suffixes to verb stem or stems or by using some words side by side. Compound verbs draw attention in these new word formations. Compound verb groups are handled in different nouns and categories. The structures formed together with “verb+adverb suffix and auxiliary verb” or main verb+auxiliary verb” are called “descriptive or descriptive verbs” in order to create different layers of meaning, such as characterizing and detaling the situation to be expressed. The study covers the eighteenth volume of *Iskendername*, which is one of the important works of ancient Anotolian Turkish. Written in prose and in verse, this manuscript is attributed to Hamzavî,

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Tez adı Hamzavî'nin *İskender-i Zü'lkarneyn-nâme*' si, Berlin Devlet Kütüphanesi ms. or. quart. 631 (İnceleme-Metin-Dizin)

² YL Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Samsun, Türkiye), gulfer.bulut_06@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6671-9841 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 10.03.2023 kabul tarihi: 20.04.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1285313]

known as Ahmedî's brother. The formations of "thesis, continuation, competence, approach and semi-descriptive verb" in the text in question were examined. In the literature research, no academic data on the descriptive verb was found in any of the Iskendername volumes belonging to of Hamzavi. With this study, it is aimed to eliminate this deficiency in the field and to reveal the compound verb compositions that make up the vocabulary in a new manuscript.

Keywords: Language, compound verbs, descriptive verbs, Hamzavi, Iskendername

1. Giriş

Tarih boyunca insanlar yaşamlarını bir arada sürdürmüşlerdir. Bir topluma bağlı olan birey, kendi içinde bulunduğu çevre ve diğer topluluklarla her zaman bir iletişim içinde olma ihtiyacı duymuştur. Bu iletişimin sağlanabilmesi, dil ile mümkündür. Dil, kendine özel kuralları olan ve bu kurallar etrafında gelişen, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış, seslerle örülü, canlı bir varlıktır. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıta. Dil, canlı olması sebebiyle yaşam boyunca değişime uğramaktadır (Ergin, 2013, s. 3). Dili kullanan insan sayısının artması, coğrafi yayılımın genişlemesi ve farklı kültürlerle karşılaşma sonucunda dilde değişimler meydana gelmektedir. Bu değişim, söz varlığının çeşitlenmesinin yanı sıra en küçük yapı birimi olan kökleri ve köklerden sözcük türetme yollarını etkilemektedir. "Türkçede yeni sözcük oluşturma yöntemleri arasında; türetme, canlandırma, alıntılamanın yanında birleştirme yoluyla da sözcük yapılmaktadır" (Datlı, 2015, s. 798). Böylelikle dil, yalnlıktan sıyrılarak daha zengin ve işlek bir yapıya dönüşmektedir (Şahin, 2001, s. 96). Dilin anlamlı en küçük yapı birimi olan kökler, isim soylu ve fiil soylu olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu köklere yapım ekleri getirilerek yahut iki sözcük birleştirilerek yeni kavramların meydana gelmesi sağlanmaktadır.

"Birleştirme yoluyla oluşturulan sözcük ya da sözcük gruplarına *birleşik sözcük* denir" (Korkmaz, 2014, s. 190). Bu sözcükler, yeni bir kavramı nitelenmek veya adlandırmak amacıyla bir araya gelir. İki sözcük bir araya gelerek tek bir sözcük meydana getirir. Birleştirme yöntemiyle oluşturulan yeni yapıda, dilin söz dizimi kurallarına bağlı kalınır ve sözcükler birtakım kalıplara girerek yeni kavramlar meydana getirir. Bu sayede yeni bir anlam oluşturmak için en az iki sözcüğün birlikteliği kalıplaşmış sözcük gruplarını meydana getirir (Özkan, 1996, s. 95). Bu gruplar, oluşumları bakımından farklılık göstermektedir. Korkmaz bu tür sözcükleri; *birleşik adlar*, *birleşik sıfatlar*, *birleşik zarflar*, *birleşik zamirler*, *birleşik bağlaçlar*, *birleşik ünlemler* ve *birleşik fiiller* olmak üzere yedi gruba ayırmaktadır (2014, s. 197). Örneğin; *namaz kıl-* sözcüğü bir isim ve yardımcı fiilin birleşmesiyle yepyeni bir anlam kazanarak tek bir hareketi karşılarken *hanım+eli>hanımeli* ifadesi ise iki ismin yan yana kullanılmasıyla bir varlığın adını oluşturmaktadır. Yine *fetih+et->fethet-*, *biçer+döver>biçerdöver*, *deniz+altı>denizaltı*, *yaza+dur->yazadur-*, *yapı+ver->yapıver-* ... gibi sözcük grupları da aynı mantık çerçevesi dâhilindeki birleşiklerdir.

Konu üzerinde çalışmalar yürüten araştırmacıların, birleşik fiillerin tanımına ilişkin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu görüş farklılıklarından bazıları şu şekildedir:

İsim+yardımcı fiil, fiil+fiil ve asıl fiil+zarf-fiil eki veya ad soylu isimler ile bir fiilin birleşerek tek kavramı karşılayan yapısına *birleşik fiil* denir (Korkmaz, 2014, s. 197-199; Argunşah, 2014, s. 183).

Şimşek, eserinde "İki ya da daha çok sözcüğün birleşip kaynaşmasıyla oluşan eylem" şeklinde tanımlamaktadır (1987, s. 165).

Savran, *Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşlenişi Üzerine* adlı makalesinde “Bir hareketi karşılamak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.” ifadesini kullanmıştır (2002, s. 108-109).

Birleşik fiillerle ilgili farklı yaklaşım ve yapıları ele alan çalışmaların bazıları, “*Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiiller Üzerine*”, “*Risâletü'n-Nushiyye'nin Birleşik Fiil Örgüsü*”, “*Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller Üzerine Değerlendirmeler*”, “*Birleşik Fiiller Sorunu*”, “*Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller*” ve “*Eski Anadolu Türkçesinde ét-, eyle- ve kııl- Yardımcı Fiilleri (13-14. Yüzyıllar)*” şeklinde özetlenebilir (Akdemir, 2019, s. 1435-1436; Dath, 2015, s. 798; Doğan, 2017, s. 193-194; Delice, 2017, s. 33; Alibekiroğlu 2014; Çelik 2019).

Ele alınan yazma metin içerisinde birleşik fiilin bir alt başlığı olan tasvirî fiil incelemesi, Banguoğlu'nun *Türkçenin Grameri* eserinde yer alan tasnif ve adlandırma dikkate alınarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra Türkoloji alanındaki görüş farklılıklarından kaynaklanan tartışmalar da belirtilmiştir.

1.1. Birleşik fiillerin tasnifi

Birleşik fiil grupları, oluşumları bakımından üçe ayrılmaktadır: İsim+yardımcı fiil (*his+et->hisset-*), fiil+zarf-fiil+fiil (*geledur-*, *konusabil-*, *düşeyaz-*, *yapıver-*) ve isim+fiil gruplarının kaynaşması (*ayak+dire->ayak dire-*, *göz+düş->gözden düş-*, *dudak+bük->dudak bük-*) şeklinde meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra oluşum şekillerine göre de farklı tasnif biçimleri söz konusudur. Bazı tasnifleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Birleşik sözcük öbeklerini Gabain, bir yardımcı fiil ve esas fiil ile çekim şemasına girenler, asıl fiil ve deskriptif fiillerle birlikte kullanılanlar, esas fiilin yanında modal fiil kullanılarak oluşturulan yapılar şeklinde üç grupta göstermektedir (1953, s. 16-18).

Ergin, bu sözcük öbeklerine, yardımcı fiillere isim ya da fiil şekillerinin oluşturduğu sözcük grupları demektedir. Yardımcı fiilden önce getirilen sözcük türüne göre birleşik fiilleri; *isim, fiil ile birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* ve *iktidarî fiil* şeklinde ayırmaktadır (2013, s. 386).

Eraslan, birleşik fiilleri isim+yardımcı fiil ve zarf-fiil+yardımcı fiil oluşumları şeklinde iki grupta incelemektedir (2012, s. 312-313).

Timurtaş, bu yapıyı fiilden önce isim veya fiil türünden bir sözcüğün birleşiminden oluşarak birleşik sigalar, yardımcı fiille yapılan birleşik şekiller, tasvirî fiiller ve isim, sıfat, zarflarla meydana getirilenler olmak üzere 4 gruba ayırmaktadır (2012, s. 140).

Savran, bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller şeklinde üç grupta incelemiştir (2002, s. 108-109).

Karahan, hareketi karşılamak yahut tasvir etmek için birlikte kullanılan kelime topluluğu kavramını kullanır. Birleşik fiiller, bir hareketi karşılayan ve tasvir eden birleşik fiiller şeklinde iki grupta incelemektedir (2010, s. 73).

Verilen tanımlarda da görüldüğü üzere birçok araştırmacı tarafından farklı tasniflerle karşılaşılmaktadır. Bu sebeple birleşik fiillerin sınıflandırılması konusunda fikir birliği görülmemektedir.

Birleşik sözcük öbekleri isim+yardımcı fiil, asıl fiil+yardımcı fiil ya da isim+fiil gibi farklı yapılardan oluşmaktadır. Bu oluşumların ortak amacı ise yabancı dillerden geçmiş olan isimleri fiilleştirmek, iki

fiilin birlikteliği ve isim+fiilleri kalıplaştırması sonucunda yeni sözcükleri ve anlamları dilimize katma görevini üstlenmiş oldukları ifade edilebilir.

1.2. Tasvirî fiiller

Türkçe Sözlük'te yer alan tanımlamada “ana fiil+zarf-fiil eki ve yardımcı fiil şeklindeki sözcük öbeklerine tasvirî fiil” denilmektedir. Tasvir; “betimleme, betim” şeklinde belirtilirken tasvirî sözcüğü ise “tasvir niteliğinde olan, tasvirle ilgili, betimlemeli, betimsel, deskriptif” anlamlarına karşılık gelmektedir (2011, s. 2277). Birtakım sözcük birleşmeleriyle meydana gelen tasvirî fiiller, Türkçede en önemli yeni sözcük oluşturma yöntemidir. Sözlük anlamını yitirerek esas fiili birçok yönden tasvir eden yapılar, sözcüğü farklı kategorilere sokar. Bu yapılar fiile “başlama, sürerlik, devam etme, bitmişlik, tezlik, yaklaşma, uzaklaşma alışkanlık, tekrar, pekiştirme, yetersizlik” gibi çeşitli anlamlar katması sebebiyle “görünüş” kategorisinde ele almaktadır. Bazıları da (*o(l)tur-*, *tur-*, *dur-*, *yat*, *yorı-/yürü-*, *kal-*, *gör-*) fiilin gerçekleşme zamanını bildirdiği için “zaman” açısından değerlendirilmektedir (Utebekov vd. 2020, s. 332).

Birleşik fiillerde olduğu gibi tasvirî fiillerde de tasnif ve terim farklılıkları söz konusudur:

Gabain, “Fiiller; -Up/-Ip zarf-fiil ekleri alarak tek anlamlı asıl fiilden sonra kullanılarak kendi anlamlarının dışına çıkabilir, böylelikle yeni anlamları tasvir eder. Bu tür fiil birleşmeleri, yüklem vazifesi gördükleri gibi nitelik gibi durumlarda da kullanılır.” şeklinde bahsetmektedir (1988, s. 90).

Karahan, hareketi tasvir eden birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan fiil ile tasvirî fiilin birleşmesi sonucunda meydana gelir ve asıl fiile yeterlilik, ihtimal, tezlik, yaklaşma vb. anlamlar katar. Tasvirî fiilin sonda bulunduğu bu unsurlar -A,-I, -Ip zarf-fiil eklerinden birini taşıyarak fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil = birleşik fiil şeklinde ifade etmektedir (2010, s. 77).

Korkmaz, eserinde tasvirî fiillerden şöyle bahseder: İki ayrı fiilin kaynaşması sonucunda oluşan birleşmelerdir. Bu birleşmelerde ilk fiil -A, -I yahut -(y)Ip zarf fiil eklerini almışken asıl anlam bu fiildedir. İkinci fiilin anlamının dışına çıkarak yeni bir anlama bürünüp ilk fiile bazı anlamlar katan yardımcı fiile dönüşerek çekimli fiil olmanın yanı sıra ad, sıfat ve zarf fiil şeklinde isim, sıfat ve zarf görevi üstlenir. Yeterlilik, tezlik, sürerlilik, yaklaşma ve uzaklaşma fiilleri şeklinde beş alt başlığa ayırır. (2014, s. 708-709).

Ediskun, tasvirî fiilleri iki ya da daha çok sözcüğün birleşip kaynaşarak fiile yeni anlamlar kattığını ifade etmektedir. Dört ayrı grupta incelenen sözcük öbeklerinin ilk basamağında tasvirî fiiller yer alır. Yeterlilik, tezlik, sürerlilik, yaklaşma, beklenmezlik, gereksime, yapmacılık şeklinde yediye ayrılan fiil grupları iki veya daha çok fiilden oluşur (1999, s. 204).

Banguoğlu, tasvirî fiiller, zarf-fiil eki almış sözcüklere belirli yarı yardımcı fiiller getirilerek oluşturulan birleşik fiil tabanlarıdır. Bunlar; yeterlilik, ivedilik, süre ve yaklaşık fiiller olarak dört grupta incelenir şeklinde söz etmektedir. (2011, s. 488).

Zeynalov da birleşik fiilleri tasniflerken hareketin başlayarak devamlılığını, sürekliliğini, sınırlılığını ve tekrarlanışı şeklinde dört grup olarak vermektedir (1986, s. 466).

Timurtaş'ın eserinde, tasvirî fiilleri (descriptif) olarak yapmış olduğu adlandırma ile birlikte bu yapıları devamlılık (istimrarî, duratif), tâcil, çabukluk (ta'cil, hâtif), yaklaşma (mukarebe, approximatif) ve iktidarî (possible) fiilleri şeklinde incelemektedir (2012, s. 140).

Tezlik, yeterlik, yaklaşık ve süreklilik gibi tasvirî fiillerin yanı sıra yarı tasvirî fiiller de dikkat çeker. Bu fiiller, yarı yardımcı fiile zarf-fiil eki getirilerek kendinden önceki fiilin oluşmasını tasvir etmektedir. Bu sözcük türü zarf-fiil alan fiili açıklar ve anlamını değiştirir (Banguoğlu, 2011, s. 493). Türkçede tasvirî fiiller ya -A, -I ekleri olarak yardımcı fiiller ile birleşmesi sonucunda tezlik, yeterlilik, yaklaşma, sürerlilik gibi isimler alır ya da -Up, -Ip ekleri olarak yarı tasvirî fiiller olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere tasvirî fiillerin sınıflandırılmasında birliktelik söz konusu değildir. Ortak bir görüşte birleşmediği gibi isimlendirmede de fikir ayrılıklarından söz edilebilir. Korkmaz (2014, s. 708-709) ve Ediskun (1999, s. 204) "tasvir fiili" terimini kullanırken Ergin (2013, s. 386-387) bu yapıları "birleşik fiil" olarak değerlendirir. Deny ise "katmerli fiiller veya karmaşık fiiller" tanımını yapar (2012, s. 437). Bunların yanı sıra Hatiboğlu (1969, s. 84) "ulaçlı birleşik eylem" dediği sözcük öbeklerine Gencan (1974, s. 229) "özel birleşik eylemler", Karahan (2010, s.) ise "hareketi tasvir eden birleşik fiil" demektedir. Banguoğlu (2011, s. 493) olaya bambaşka bir pencere açarak tasvirî fiilden sonra yarı tasvirî fiillerden de bahsetmektedir. Buradan da hareketle ortak bir görüşte birleşilemediği aşikârdır.

Ayrıca konuyla ilgili "Tasvir Ek Fiilinin Yapısı", "Mantıku't-Tayr'da Tasvirî Fiiller", "Gramerleşme Süreçleri Bakımından Nevâdirü's-Şebâb'da Tasvirî Fiiller", "Kutadgu Bilig'de Tasvirî Fiiller", "Divân-ı Hikmet'in Kökşetav Nüshasında Tasvirî Fiillerin Kullanılışı", "Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri", "Saha Türkçesinde Tasvirî Fiiller Üzerine-I" adlı çalışmaların yanı sıra "Türkiye Türkçesinde Tasvirî (Descriptive) Fiiller ve Fonksiyonları", "Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller", "Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller", "Mantıku't-Tayr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini" adlı tezlere de göz atılabilir (Kuş, 2018; Güvenen, 2020; Demirel, 2015; Şahin, 2000-2001; Utebekov-Akar, 2020; Uçar, 2016; Kirişçiöğlu, 2008; Akdeniz, 1995; Bayraktarlar, 2014; Kuş, 2018; Güvenen, 2017).

İncelenen çalışmalarda birleşik fiillerin bir türü olarak ele alınan tasvirî fiiller, dile anlam zenginliği katarak onu daha gelişmiş bir varlık yapmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinleri arasında yer alan ve bir başkası tarafından çalışılmamış olan *İskendernâme*'nin on sekizinci cildinde taranan tasvirî fiil birlikleri, o dönemin dil kullanıcıları tarafından dilin işlevselliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır. İncelemesi yapılan diğer çalışmalara da farklı bir metin üzerinden görüşler sunarak eşlik etmektedir.

2. *İskendernâme*

Yazılı ve sözlü edebiyatın önemli bir bölümünü masallar ve hikâyeler oluşturur. Türk edebiyatında geçmişten günümüze kadar kulaktan kulağa birçok hikâye anlatılmaktadır. Daha sonra yazıya geçirilen bu hikâyelerin bazıları kendi kültürümüzün ürünü olurken bazıları da farklı kültür ve edebiyatlardan etkilenme sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarihteki hayatı ve maceralarıyla birçok yazara ilham veren Makedonyalı İskender, Türk edebiyatına da hikâyeleri ile katkı sağlar. Bu hikâyeler "*İskendernâme*" olarak ifade edilmektedir.

Birçok edip tarafından aktarılan bu hikâyeler, manzum ve manzum-mensur şekilde inşâ edilmiştir. Türk edebiyatında müstakil bir şekilde yazılmış dokuz *İskendernâme*'nin olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri mensur, diğeri mensur-manzum, geriye kalanlar ise manzum biçimde kaleme alınmıştır (Avcı, 2014,

s. 45-46). Mensur-manzum İskendernâme yazarlarından biri Germiyanlı Ahmedî'nin kardeşi olarak bilinen Hamzavî'dir. On dördüncü yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan şairin asıl adı bilinmemektedir. Halk arasında çok sevilerek okunan Hamzanâme adlı eserinden dolayı bu mahlası alır (Yelten, 2013, s. 152). Pîr Mehmet, Âşık Çelebi'ye ait olan *Meşâirü'ş-Şuara* adlı eserine atfen Necip Âsım *Osmanlı Tarihnüvisleri ve Müverrihleri*'nde, Franz Babinger ise *Die Geshichtss Chreiber der Osmanen Unt Ihre Werke* adlı eserinde Hamzavî ile ilgili tafsilata erişilir (Akyol, 1990, s. 3). Şaire ait pek çok İskendernâme nüshaları, ulusal ve uluslararası kütüphanelerde mevcuttur. Hamzavî, on dördüncü ve on beşinci yüzyılın en iyi mensur-manzum İskendernâme yazarı olarak tanınmaktadır. Bu nedenle kütüphanelerde cilt numarası ile kayıtlı olan ya da herhangi bir numara verilmeyen mensur-manzum İskender hikâyeleri tezkirelerden hareketle yazarımıza ait olduğu ifade edilmektedir. (Yağcıoğlu, 2019, s. 654). Yapılan birçok yüksek lisans tezlerinde de müellifin Hamzavî Bu hikâyelerin yirmi dört cilt olduğu bilinmektedir.

Çalışmaya konu olan eser, İskendernâme'nin on sekizinci cildir. Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Or. Quart. 635 numarada yer alan yazmasının, kütüphane kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, 17. yy.da yazıya geçirilmiş olduğu düşünölmektedir. Eserin müellifinin Hamzavî olduğu metnin içerisinde de tespit edilmiştir. Yazma, 83 varaktan oluşmakta ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır. El yazması metin, kimi özel tertip ve özel ifadelerin dışında genel olarak harekesiz kaleme alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesine ait ses ve şekil özellikleri bakımından oldukça zengin ve değişken yapıya sahiptir.

2.1. İskendernâme'de yer alan tasvirî fiiller

2.1.1. Yeterlik fiilleri

Genel olarak -A zarf-fiilleri üzerine *bil-* yardımcı fiili getirilerek oluşturulur. Yeterlik fiilleri, oluşumunda kişinin yeterliliğini, mümkün veya muhtemel olması durumunu anlatır (Banguoğlu, 2011, s. 489). Bu yapıların, Eski Anadolu Türkçesinde de sıklıkla kullanıldığı görölmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere fiilin olumlu şekli *bil-* fiili ile yapılırken olumsuz şeklini yapabilmek için kökeni Türkçenin en eski dönemlerine dayanan “u-” yardımcı fiilinden yararlanır. Eski Türkçede var olan bu fiil, zamanla *er-* /*i-* fiiline benzer şekilde kökünü yitirmiştir (Banguoğlu, 2011, s. 489). Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde de bu yapılarla rastlanır.

“Bola kim bulıbilevüz ańsuzın / begümüzi vü pādiřāhuń kızın” (SNB 2847); “ben ol resmümüzi koyamazvanın / üşenürvenin hem diyemezvenin” (SNB 3253); “turı bildi / “kona bildi” (HŞ 1790); “tahammül idemeyüp şimdi can çeker / kaşı yayını cihan idemez iken deştkeş” (ŞD 79 / 155-10) (Kuř, 2018, s. 116-117 ; Timurtař, 2018, s. 142-143). Verilen örneklerde göröldüğu üzere söz edilen yapı, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi incelenen metinle aynı doğrultuda olduğu görölmektedir. Bu kullanımın olumlu hâline ana metinde hiç rastlanmazken olumsuz örneklerinin ise geçmiş zaman ve geniş zaman çekiminde var olduğu tespit edilmiştir.

Kaşd kıldım ki yorımadan şurup ‘arabı urum **uramadum** [79B]

Bil ki yerimden **şuramadum** [79B]

Kılıcuma kıol **uramadum** [79B]

Söylenemez řāh sözünñ kıalanı [27B]

Bu bilgilerden hareketle tasvirî fiilin yeterlilik bildiren formunun dönemin diğer metinlerindeki kullanımı ile özdeş olduğu görülmektedir.

2.1.2. Sürek fiilleri

Bu fiil türü -A zarf-fiillerinin üzerine *dur-*, *kal-*, *gör-*, *gel-* gibi yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılır (Banguoğlu, 2011, s. 491). Eski Anadolu Türkçesi döneminde sıklıkla kullanılan bu yapı, birden fazla fiille gerçekleştirilmektedir. Timurtaş'ın eserinde yer alan "hakdan seçe gör bâtlı" (DV 308-2), "lûtf ide gör (ŞD 138-3) gibi örnekler dönemin fiil kullanımındaki işlekliliğini göstermektedir (2018, s. 142-143). Çalışmanın yapıldığı eserde ise *gör-*, *gel-*, *ko-*, *tur-* fiilleri ile oluşturulmuştur. Dönem metinlerinde çok sık kullanımı olmayan "-A *ko-*, -U *gör-*" fiil örneklerine de eserde görülmektedir. Metinde bulunan diğer fiil grupları ise *gel-* ve *gör-* fiiline nazaran daha sık kullanılmaktadır.

Deşt-i Kıfçak diyârına gîtmege yol vèrürse hûş vèrmeyüp serkeşlik kılursa varanlarımız **gele gördüğün** haber vère bize dağı ana göre yarağ kılavuz [4A]

Mağşud bu kim Kışlân Rusî kaçıp kaçıldarı dutarsa yâhut depelerse Şîr Efgen ğulâm şeklinde **kurtıla gele** [4B]

Rus diyârına **girmege kıodmayalum**. [6B]

Kaşd kıldı kim kızımı **depeleye kıomadılar**. [8B]

Ey şâhzatlar sürüñ Tarhatân **bula gelüp** Kışlân derbendi bağlamadan erdüñüz öle mi [16B]

Ğaflet kişiyi âhir **görü gör** eyler [25B]

Kahramanı gözleri kanlı yaşla **tolta geldi** [29A]

İskender kim olduğun **déyü gördiler** [36B]

Âĝ **éde gör** âĝ **éde gör** yüzüñü [45B]

Yaturken **bekleyü turup** çevre bağışup gördiler [46A]

yédür mâlı **soña kıoma** éy hakîm [59B]

Suyla añsızun bir şahıs **çıka gelüp** [64A]

Elinde şöyle şifte **çıka geldi** [72B]

Atvas rahşları **gözleyü turdı** [73B]

yanlu **yanına kıoyup** yaturanları şâh birle Atvas göricek Atvas eydür éy şâh-ı cihân bunlar bizi görmeden dönélüm [74A]

Andan bülbül kıumrı eĝânlu tuğı vü țarrâh-ı elhânlu ğüyendeler **cüşa gelüp** hûruş kılup ötdiler [83A]

Yukarıda da bahsedildiği üzere bu fiil türü Eski Anadolu Türkçesindeki kullanım ile özdeşlik göstermektedir.

2.1.3. Yaklaşık fiilleri

Bu fiil grubu -A zarf-fiil eki üzerine *yaz-* yardımcı fiili getirilerek yapılır (Banguoğlu, 2011, s. 492). Fiile “olayın gerçekleşmesine kısa zaman kaldı” gibi anlam katar. *Düşe yazdım, öle yazmış, boğula yazdı...* gibi fiil oluşumları bu türe örnek verilebilir. Türkçede çok fazla bu fiil türüne rastlanmaz (Güvenen, 2020, s. 20). Eski Anadolu Türkçesinde de birkaç eserde sınırlı sayıda örnekte bulunmaktadır (Akar, 2018, s. 186). Güvenen'in *Mantku't-Tayr'da Tasvirî Fiiller* adlı çalışmasında “Eyle datlu dökdi azgından sözi / Kim dilini yiyüyazdı kendüzi” (2004) beyitte görülürken Timurtaş'ın eserinde mevcut olan “ya mahv olam ya kamu şulesinde yana yazam” (ŞD 132-13) mısrası da bu yapıya örnek verilebilir. İncelenen metin üzerinde bu fiil türüne rastlanmamıştır (2020, s.20 ; 2018, s. 142).

2.1.4. İvedilik fiilleri

-I zarf-fiil eki üzerine gelen *ver-* yardımcı fiilleri ile yapılır. Bu fiil öbekleri, sözü geçen oluşun ve kılışın çabucak, ansızın, kolayca ve rahatlıkla gerçekleşmesini anlatır (Banguoğlu, 2011, s. 490). Bu yapı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde şimdiki kullanımı gibi yaygınlık göstermez. “size bir hoş oda buluverelüm” (Hur.2406) “aslanlar ile tağda nite diriliversen” (Süh. 2493) (Akar, 2018, s. 185).

İncelenen metin üzerinde ivedilik fiillerine yalnızca 5 cümlede rastlanılmıştır. Söz konusu cümleler şunlardır:

Baş ele alup yine İskender'e **koşuvéreyüm**. [8B]

Suçunu dileyeyüm yine Ālamān diyārını saña **alivéreyüm** [35B]

İskender Şāh'dan daḥı suçunuuzı delim yine diyārlarıñuzu size **alivéreyüm**. [37B]

Sendi her kimi dilersen kendü şeklüñi böyle **düzüvér** [53B]

Ben daḥı Süleymān yitürdigi dāv bilüp **buluvérdüm** [67A]

2.1.5. Yarı tasvirî fiiller

Yukarıda da belirtildiği üzere tasvirî fiiller, yarı yardımcı zarf-fiil hâlinde bulunan önceki fiilin meydana gelmesini tasvir eder. Bu olayın tam tersi bir gelişme de söz konusu olabilir (Banguoğlu, 2011, s. 493). Çünkü zarf-fiiller, önüne gelen fiili açıklayıcı ve anlamını değiştirici bir kelime türüdür. Metin içerisinde 24 cümlede bu yapıyla karşılaşmıştır. Böylelikle eser içerisinde en fazla kullanılan fiil türüdür:

Şāh anı görüp, Kaşferān ana du'ā kı lup **turup getürdi** [5B]

Çerim çok diyārım şarup derbendleri **bağlayup turayum** dedi [6A]

Derbendi başup çok er **kırup gitdi** [9B]

Şāh anları göricek vezîrlerle evvel kara mermer 'amüda gelüp çevre **alup turdılar** [13A]

Rusî serleşker **kırup sürdi** derbende gitdi [16B]

Sertâk dağı dört biñ kal'a erle derbend a gızın **bağlayup tırdı** [16B]

Kırk dört biñ Rus Hazer çerisi derbendi yüce yüce yerden **bağlayup tırdılar** [18B]

Kıslân dağı kal'a-i Kâküle çıkup Ceyş-i Sikender'i **gözleyüp tırdı**. [18B]

Kimesne bunda muķmir olup **kalup tırmaz** [19B]

Gelüp cenge kaşdına şehri girde piç **alup tırdı** [32B]

Kırk biñ erile İskender çerisin **gözleyüp tıdurken** bu canıbden ceyş-i İskender Gürce diyârına Ancaşî kim Kuva vardı. [38B]

Kımtaş'ı dört biñ erle âhen-püş olup şehirden çıkup Arka'î şehrine **varup tırdı** [42B]

Bir burç bārūları üzre **çıkup tırdılar** [43A]

Eri mîr ü sipâhi cenk yerlerin **alup tırdılar** [43B]

Hannâs dağı **gözleyüp tıdurdı**. [53A]

Şâh anı göricek bir zamân **gözleyüp tırdı**. [54B]

Nerdübân üzre **salup tırdı**. [55A]

Bozulup gider 'anaşır birle kan [57B]

Dünye kimse **tutup tırmazmış** [61B]

Anıñün seni **koyp söylemişdi** dedı [65B]

Ëy Fetğ **kaķıyu salma** tur gidelüm [68A]

Yedi gün yaraķ kırup Kıslan dağı Rus Harez çerisiyle bile olup güc edüp 'azm Deşt-i Kıfçak **kırup gıtdiler** [72B]

Eri boy boy yoryup ol şaharaya ve yazuları ertüp **arayup tırdılar**. [74B]

Erdüvân anı göricek rikâb değişdirüp na'ralar çıkarup karındaşları ve yoldaşlarıyla **sürüp gıtdiler**. [75A]

3. Sonuç

Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte 15. yüzyıla ait konuşma ve yazı dilinin temeli, Batı Türkçesinin ilk kolu olan Eski Anadolu Türkçesiyle atılmıştır. İçerisinde birçok edip ve eser bulunan bu dönem, çalışmanın konusunu oluşturan Hamzavî'ye ait 24 ciltlik İskendernâme eserini de bünyesinde barındırır.

Tasvirî fiiller, bir asıl fiil+zarf-fiil eki ile yardımcı fiil birleşmelerinden oluşan yapılardır. Birçok adlandırma ve tasniflemenin söz konusu olduğu bu kavram, genel olarak “yeterlik (*yüzebil-*, *yaşayabil-*, *yiyme-*, *oturama-*); ivedilik (*geliver-*, *anlatıver-*, *başlayıver-*); süre; (*yapadır-*, *bakakal-*, *söylenegel-*); yaklaşık (*düşeyaz-*, *öleyaz-*, *donayaz-*); yarı tasvirî fiiller (*bozulup git-*, *gözleyip tur-*, *varıp tur-...*) gibi beş grupta incelenir.

Çalışmada kullanılan eser, İskendernâme'nin on sekizinci cildir. Yazma, Berlin Devlet Kütüphanesi Dijital El Yazmaları Katalogu'nda yer almaktadır. 83 varaktan oluşan eser, 15 satırdır. Bazı Arapça ve Türkçe sözcükler haricinde metnin tamamı harekesizdir. Büyük İskender'in hayatını ve maceralarını anlatan eser, manzum-mensur bir şekilde inşâ edilerek dönemin halk hikâyeciliğine örnek teşkil etmektedir. Sözü geçen yazma metin içinde Banguoğlu'nun sınıflandırması dikkate alınarak “yeterlik, yaklaşık, ivedilik, süre ve yarı tasvirî fiil” grupları üzerinde tasvirî fiil incelemesi yapılmıştır.

Eserden elde edilen veriler bağlamları ile birlikte verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla kullanılan yeterlik fiilinin, çalışma içerisinde sadece olumsuz 4 şekli mevcuttur. O dönem içerisinde çok fazla kullanılmayan ivedilik (tezlilik) fiilinin mevcut eserde 5 örneği vardır. Hareket ve devamlılığı bildirmek için kullanılan süre (süreklilik) fiilleri ise Eski Anadolu Türkçesindeki kullanılma sıklığı ile incelenen metinde de ortaklık göstermektedir. Bu ortaklık eser içerisinde yer alan 16 örnek ile belirtilmektedir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi Döneminde çok işlek bir kullanıma sahip olmayan ve süreklilik bildiren -A ko- ve -U gör- fiil grupları incelenen metin içinde mevcuttur. Bu fiil gruplarının 4 örneğini -A ko- fiili oluşturur. -U gör- fiili ise sadece iki cümlede vardır. Buradan hareketle sözü edilen yapıların metin içerisinde de döneminde olduğu gibi işlekliliği söz konusu değildir.

Eserin bünyesinde var olan yarı tasvirî fiil öbeklerinin 24 cümleyle çoğunluğu oluşturduğu aşıkârdır. Bu fiil türü hareketin sürekliliğini belirterek yarı tasvirî fiil olmanın yanında süre fiili görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Dönemin diğer metinlerinde çok fazla karşılaşılmayan yaklaşık fiil türüne incelenen metin içerisinde hiç rastlanmamıştır.

Çalışmada, Eski Türkçeden günümüze kadarki bütün dönemlerde var olan tasvirî fiil tertipleri, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil malzemesi özelliklerinin ortaya konarak Türkiye Türkçesinde de sıklıkla kullanılan bu yapının tarihî bir metin olan Hamzavî'ye ait İskendernâme'nin on sekizinci cildindeki kullanımının araştırılması amaçlanmıştır. Böylelikle gerek kılış olarak gerekse zaman kipliği taşıması itibarıyla telif ve istinsah edildiği dönemin söz varlığına ışık tutmaktadır. Bu fiil oluşumları mevcut çalışmada dönemin farklı metinlerden örneklerle karşılaştırılmış ve incelenen eserde *yarı tasvirî fiiller* çoğunluğu oluştururken *yaklaşık fiil* grubunun hiç olmaması ve en çok kullanılan tasvirî fiil kalıbı olarak bilinen *yeterlik fiilinin* ise sadece olumsuz şeklinin kullanılmış olması dikkate değerdir. Nazım-nesir olarak kaleme alınan metinde hareket bildiren ifadeler, bu sözcük birlikleriyle sağlanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen tasvirî fiil yapıları dışında eserde farklı bir kullanım mevcut değildir. 49 tasvirî fiil yapısına rastlanan metinde var olan sözcük grupları dönemin fiil yapılarıyla paralellik göstermektedir. Bu çalışmayla Eski Anadolu Türkçesi söz varlığının önemli bir parçasını oluşturan tasvirî fiillerle ilgili alandaki birden fazla metin üzerinde yapılan çalışmalara bir yenisi daha eklenmiştir.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Akdemir, Y. (2019). Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiiller Üzerine. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*. 6, 1434-1456.

- Akyol, A. (1990). *Hamzavî Kıssa-i İskender*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Alibekiroğlu, S. (2014). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Argunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Avcı, İ. (2013). *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Aydeniz, S. (1995). *Türkiye Türkçesinde Tasvirî (Descriptive) Fiiller ve Fonksiyonları*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri* (9. b.). Ankara: TDK.
- Bayraktarlar, T. (2014). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çelik, K. H. (2019). *Eski Anadolu Türkçesinde Êt-, Eyle- ve Kıl- Yardımcı Fiilleri (13-14. Yüzyıllar)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Datlı, D. (2015). Risâletü'n-nushiyye'nin Birleşik Fiil Örgüsü. *Turkish Studies*. 10/8, 795-818.
- Demirel, E. (2015). Gramerleşme Süreçleri Bakımından Nevâdirü's-Şebâb'da Tasvirî Fiiller. *Turkish Studies*. 10/8, 819-834.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (çev. Ahmet Benzer). İstanbul: Kocabalı Yayinevi.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak/Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gaban, A. V. (1953). Türkçede Fiil Birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 1/1: 16-28.
- Gaban, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK.
- Gencan, T. N. (1974). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Güvenen, E. (2020). Mantıku't-Tayr'da Tasvirî Fiiller. *RumeliDe Dil ve Araştırmalar Dergisi*. 18, 14-22.
- Güvenen, E. (2017). *Mantıku't-Tayr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Hamzavî. *İskendernâme*. Berlin Devlet Kütüphanesi. MS. Or. Quart. 635.
- Hatiboğlu, V. (1969). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi* (15 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kirişçiöğlü, F. (2008). Saha Türkçesinde Tasvirî Fiiller Üzerine-I. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu* (24-27 Haziran 2008). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. (Basılmamış Bildiri).
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü* (4 b.). Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (4 b.). Ankara: TDK.
- Kuş, B. (2018). Tasvir Ek Fiilinin Yapısı. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 62, 73-82.
- Kuş, B. (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvir Fiiller* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özkan, M. - V. Sevinçli (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

- Savran, H. (2002). Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşlenişi Üzerine. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5/7: 107-113.
- Şahin, H. (2001). Kutadgu Bilig'de Tasvirî Fiiller. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2, 95-105.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Uçar, F. M. (2016). Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri. *Türkbilig*. 32, 21-56.
- Utebekov, S.-Akar, A. (2020). Divân-ı Hikmet'in Kökşetav Nüshasında Tasvirî Fiillerin Kullanılışı. *Türkiyat Mecmuası*. 30/2, 327-254.
- Yağcıoğlu, S. (2019). Hamzavî'nin İskendernâmesi Hakkında Bazı Tespitler. *Vakıf İnsanı Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*. (ed. Üzeyir Aslan-Hakan Taş). İstanbul: Kriter Yayınevi: 653-677.
- Yelten, M. (2013). Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları. *Turkish Studies*. 8/9: 151-165.
- Zeynalov, F. R. (1986). Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Dergisi*. 24/25: 455-468.